

ЖИЛИЩЕТО НА БЕСАРАБСКИТЕ БЪЛГАРИТЕ В РУСКАТА И ПОСТСЪВЕТСКАТА ИСТОРИОГРАФИЯ

Елка Минчева

ИЕФЕМ при БАН – гр. София

THE HOME OF BESSARABIAN BULGARIANS IN RUSSIAN AND POST-SOVIET HISTORIOGRAPHY

Elka Mintcheva

*Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum at Bulgarian
Academy of Sciences – Sofia*

Abstract:

The article presents studies of houses and constructions in Bulgarian and Gagauzian villages in Bessarabia. The author argues that post-soviet studies have elaborated a detailed picture of the technology and rituals related to newly constructed homes.

Key words: *historiography, construction, rituals, identity, USSR, post-soviet times.*

В контекста на еволюцията на човечеството една от първите културни и социални дейности на човека е създаването на негово обиталище и подслон. В този аспект домът и неговото развитие е основна тема в научните търсения на етнологията. В тази връзка изследването на жилището на българите, преселници в Бесарабия, е основна теза в изучаването на техния бит и традиции, както в миналото, така и в наши дни. Целта на настоящото съобщение е да се опитаме да направим обобщен преглед на литературата (научна и краеведска) за жилището на бесарабските българи за периода от XIX до началото на XXI век. Тъй като българите при своята миграция през XIX в. увличат със себе си и гагаузко население от българските

земи, то тук ще бъдат и засегнати някои от изследванията и за жилищата на гагаузите. Това се налага от факта, че последните двете етнически общности живеят съвместно както в България, така и в колонии в Русия (които днес респективно се намират на територията на Украйна и Молдова). Задачата ни се усложнява от невъзможността за пълен достъп до излизащата в момента литература на руски, украински и молдовски език, не само на научните изследвания, но и на селищните или регионални истории. Достъпът ни до тази литература е възможен благодарение на научните експедиции и личните контакти с учени от Украйна и Молдова. Ето защо прегледът на историографската литература по темата няма да е пълен, но ще се опитам да набележа някои от основните тенденции в изследванията.

Най-общо литературата за жилището на бесарабските българи можем да я разделим на три периода, които следват политическото развитие на държавите, в които попада Бесарабия през последните два века, тъй като то оказва влияние върху изследователите и погледът им към темата, но не и на методологията. Първият период обхваща времето от края на XIX в. до 40-те години на XX в., когато Бесарабия попада в рамките на Руската империя, а по-късно е разделена между СССР и Румъния. В този отрязък за жилището в Бесарабия пишат предимно руски учени. Вторият период е от 40-те години на XX в. до 1991 г., когато Бесарабия е разделена между Молдовската и Украинската ССР. Към темата интересът (най-общо казано) е от страна на съветски учени – руснаци, украинци и молдовани. Последният период – след 1991 г. е времето, когато Молдова и Украйна установяват своята независимост. Логично и учените на двете държави да насочат своя поглед към темата за жилището, както и техните колеги от България.

За първия период можем да отличим три публикации: Г. Кишинев – *Бесарабия* (издадена през 1903 г. в Москва); на Н. Державин за българските колонии в Русия (Державин 1914: 73-84); на Вл. Дякович (Дякович 1918: 106-107) и Г. Занетов (Занетов 1895: 885). Характерното за изследванията е, че за първи път се поставя въпроса за жилищата на преселници българи. Кишинев и Дякович дават описание на жилището в момента, когато са го наблюдавали, като набелязват основните му структурни елементи и някои интериорни особености.

Г. Занетов дава сведения за първоначалните землянки, в които са живели българите. Сравнително пълно е описанието на Державин. Той пръв дава описание на строителните материали, конструкторни решения, строителна терминология, планировка и интериор.

През втория период са характерни освен отделни публикации по темата, така и такива, които са част от комплексни научни изследвания. В края на времевия отрязък започват да се публикуват краеведски и селищни истории, в които се споменава и строежът на домовете. Един от най-добрите изследователи на българската материална култура (и в частност на жилището) в Бесарабия е Л. В. Маркова. В статията си *О проявления этнической специфики в материальной культуре болгар* (Маркова 1974: 49-53) тя прави сравнение на елементи от материалната култура на българите и на останалите преселници, живеещи в Бесарабия. Съпоставя жилището на селищата в България, от където се изселват бесарабските българи от времето на Възраждането, и строителни иновативни традиции, усвоени от тях в Бесарабия в началото на ХХ в. Тази тема тя продължава и в следващите си разработки, касаещи традициите и нововъведенията в устройството на жилищата на българите от Бесарабия (Маркова 1955: 3–12, 1979: 126–149). В тях тя разглежда историческото развитие на жилището, планировката на дома и двора, стопанските постройки, както и инфраструктурата на селищата им. Безспорен принос в науката е нейната статия, посветена на типологизацията на жилищата на българите от Днестровско-Прутското междуречие (Маркова 1972: 61–74). През този период трябва да се отбележи и работа на О. Будина (Будина 1979: 151–181), която прави съпоставителен анализ на жилищата на българите, гърците и албанците в района; както и статията ѝ за строителните им обичаи (Будина 1975: 76–83). А. Анцупов поставя въпроса за изграждането и конструирането на селищата на колонистите в Бесарабия през ХІХ в. (Анциупов 1966).

Във връзка с годишнини от основаването на дадено село или на неговия колхоз започват да се издават и краеведски, и селищни истории. В тях мимоходом се отбелязват землянките на преселниците, а след това внезапно се появяват инфраструктурните промени, които колхозът е направил. Такива са например брошурите за селищата Твардица (Поглубко, Забунов 1980), за Кирютня (Новаков,

Червенков 1980), за Кирсово (Стойнов 1990) и за колхозът в Копчак (Новаков 1966).

За жилището на гагаузите, живеещи в Бесарабия, безспорно се отличават разработките на М. Маруневич (Маруневич 1953: 9–19, 1979: 150–172, 1980, 1980а: 130–141). Тя разкрива историческото развитие на селищата и жилищата на гагаузите от Молдова и Украйна от края на XIX и началото на XX в., като акцентира върху строителните технологии и терминология, планировка, интериорни решения и жилищните функции на помещенията. В съавторство със С. Курогло (1983) насочват вниманието ни към промените в жилищната среда през 70-те години на XX в.

През третия период, т.е. в наши дни, продължават работата си утвърдени учени от предишния, но се забелязва и силното присъствие на млади техни колеги. В съпоставителен план е представено жилището на българите и гагаузите, сравнено с това на другите етнически общности от района на реките Днестър и Прут за периода от края на XIX и началото на XX в., разработено от Л. Маркова и М. Маруневич (Маркова, Маруневич 1997: 163–196). А. Молла обръща внимание на жилището в календарната обредност на гагаузите (Молла 2005–2006: 80–82). В обобщеното си изследване за българите от Украйна и Молдова Ив. Грек и Н. Червенков, анализирайки занаятите и занаятчиите в българските селища, дават сведения и за техните градоустройствени черти през XIX в. (Грег, Червенков 1993). Работата на Г. Манолова дава кратко съвременно наблюдение на жилищата на българите от Бесарабия (Манолова 2006: 293–300). Интересна е статията на М. Караджова за жилището като субект на обредните действия на българските преселници и на българите от България (Караджова 1999: 202 – 213). Друг поглед към жилището на бесарабските българи ни дава А. Пригарин. Във фокуса на неговите научни дирения попада строителната обредност, категорията време в строителството, ритуалното жертвоприношение по време на строеж и пр. (Пригарин 1994: 42–46, 1996а: 59–62, 1996б: 369–375, 1997а: 379–395, 1997б: 42–52, 1999: 272–279).

Александър Пригарин има и публикации (самостоятелно и в съавторство със свои колеги) в научни разработки за отделни селищни истории. Например статията му за локалната строителна традиция

в Терновка (Пригарин 2005–2006: 64–66); съвместно с Т. Агафонова и А. Ганчев (Пригарин, Агафонова, Ганчев 2003: 15–22) – за с. Евгеновка, Тарутински район; а заедно тримата автори и Т. Тхоржевская (Пригарин, Тхоржевская, Агафонова, Ганчев 2002) – за жилището и дворния комплекс на българите и гагаузите в Червеноармейское, Болградски район. В други регионални разработки също се засяга темата за жилището, строителните технологии, градоустройствени решения на селищата и интериор. Такива са: на Д. Караулан за с. Кулевча (Каралулан 2009: 13–15); на Д. Месержи за с. Делжилер (Месержи 2004: 199–203); К. Пеливан – за с. Бургуджии, Арцизски район (Пеливан 2009: 43–56); С. Новаков и Г. Гургуров – за с. Кортен, Молдова (Новаков, Гургуров 1995: 18–30); А. Малешкова, Д. Димов и Н. Куртев (Малешкова, Димов, Куртев 1998: 111–116) – за с. Валя Пержей, Молдова; А. Кисе (Кисе 2006: 30–39) – обобщено за жилището на българите в Украйна.

С тези кратки бележки за историографията на литературата за жилището на бесарабските българи можем да отбележим, че темата търпи своето разнитоие във времето и ще продължава да е във фокуса на наблюдението на учените. Докато изследванията от първия период са белязани от описанието, то през втория и особено при третия период научната им основа е изведена на едно високо ниво. Можем да констатираме, че днес ние сме свидетели на промяна в самия обект на изследване – жилището. Това е следствие от политико-икономическите промени, на навлизането на нови строителни материали в жилището и на желанието на хората за по-добър бит, който в известна степен е съпътстван от подражание на съвременните модифицирани интериорни модели. Бихме допълнили, че тези промени са по-силни в Молдова, отколкото в бесарабските селища в Украйна. Ще споделя някои лични наблюдения. При теренни експедиции от 2009–2011 г. забелязвам, че в Молдова в някои райони кирпичът започва да се заменя с пенобетонни блокове, което не променя структура на къщата или нейната функционалност, а само основният материал и технология. Независимо от това нововъведение, стените се шпакловат с глина (както е в традицията), като се запазва и *таваносването* (таванът е също от глина). Също така в по-големите селища някои от старите жилища се преустрояват, а новите се строят така, че стаите

да са със самостоятелен вход, а не преходни, както преди, което променя планировката на дома. В Молдова съществува и терминът *евроремонт*, с което се обозначават тези промени, както и навлизането на нови строителни материали и интериорни решения в обзавеждането. С изключение на промените в обзавеждането, тези иновации не можем често да срещнем в Украйна. Новите миграционни процеси, свързани с намирането на работа в чужбина, оказват влияние и върху инфраструктурата на самите селища. Все по-често могат да се видят запустели и изоставени домове, а някои от тях се продават единствено като строителен материал (най-вече каменните домове), който се използва (рядко) за градеж на нови жилища или за ремонт и доизграждане на стари.

Друга важна констатация при краткия ни обзор на историографията е фактът, че дейността на колегите от Одеския университет “Мечников”, а и останалите учени и съмишленици от Украйна, които се занимават със жилището, са по-активни, по-публикуващи (нека си позволим тази фриволност в изказа), отколкото техните колеги от Молдова. Българските учени (може би поради отдалечеността на терена, а и от необходимостта от предварителна специфична първоначална подготовка), имат незадоволително малко статии и разработки (с изключение на спомената работа на Г. Манолова). Можем да си пожелаем да имаме бъдещи възможности за повече теренна работа и резултатност от нея, т.е. публикации.

ЛИТЕРАТУРА

Анцупов, А., 1966: Государственная деревня в Бессарабии в XIX веке (1812–1870 гг.). К., 1966.

Будина, О., 1975: О некоторых обычаях при строительстве жилого дома. – В: Новое в этнографии и антропологии. Итоги полевых работ Института этнографии в 1973 г. М., 1975, с. 76–83.

Будина, О., 1979: Жилище болгар, греков, албанцев. – В: Материальная культура компактных этнических групп на Украине. Жилище. М., 1979, с. 151–181.

Грек, И., Н. Червенков, 1993: Българите от Украйна и Молдова. Минало и настояще. София, 1993.

- Державин, Н., 1914:** Болгарскія колоніи в Россіи. СБНУ, С., 1984.
- Дякович, Вл., 1918:** Българска Бесарабия. С., 1918.
- Занетов, Г., 1895:** Българските колонии в Русия. В: Периодическо списание на Българското книжовно дружество. год. IX, кн. XLVIII, 1895, с. 849–899.
- Караджова, М., 1999:** Жилище как субект обрядовых действий у населения Болгарии и болгарских поселенцев Бесарабии. – В: История и культура болгар и гагаузов Молдовы и Украины. Кишинев, 1999, с. 202–213.
- Караулан, Д., 2009:** Село Кулевча – прошлое и настоящее. Одесса, 2009.
- Киссе, А., 2006:** Възраждане на българите в Украина. Одеса, 2006.
- Кишинев, Г., 1903:** Бесарабия. Москва, 1903.
- Малешкова, А., Д. Димов, Н. Куртев, 1998:** Валя Пержей. История на селото. Кишинев, 1998.
- Манолова, Г., 2006:** Особенности на жилището при българските преселници в Бесарабия. – В: Алманах Родолюбец, бр. VII, 2006, с. 293–300.
- Маркова, Л., 1955:** Поселения и жилище болгар-преселенцев в Бессарабии. – В: Краткие сообщения института этнографии АН СССР, 1955, № 24, с. 3–12.
- Маркова, Л., 1972:** Типы болгарского жилища в Днестровско-Прутском междуречье. – В: Этнография и искусство Молдавии. Кишинев, 1972, с. 61–74.
- Маркова, Л., 1974:** О проявлении этнической специфики в материальной культуре болгар. – В: Советская этнография, 1974, кн. 1, 45–59.
- Маркова, Л., 1979:** Традиции и инновации в устройстве и использовании жилища болгар западных районов Одесской области УССР. – В: Культурно-битовые процессы на юге Украины. М., 1979, с. 126–149.
- Маркова, Л., М. Маруневич, 1997:** Жилища народов Пруто-Днестровского междуречья. – В: Традиционное жилище народов России: XIX – начало XX в. Москва, 1997, с. 163–196.
- Маруневич, М., 1953:** Народное жилище гагаузов Чадыр-Лунгского района МССР. – В: Краткие сообщения института этнографии АН СССР, 1953, № 24, с. 9–19.
- Маруневич, М., 1979:** Некоторые особенности материальной культуры гагаузов Одесской области УССР. – В: Культурно-битовые процессы на юге Украины. М., 1979, с. 150–172.
- Маруневич, М., 1980:** Поселения, жилище и усадьба гагаузов Южной Бессарабии в XIX – начале XX в. Кишинев, 1980.
- Маруневич, М., 1980а:** Традиционные черты в современной народной жилище гагаузов. – В: Народные традиции и современность (развития

традиционных черт тародной культуры в Советской Молдавии). Кишинев, 1980а, с. 130–141.

Маруневич, М., С. Куругло, 1983: Социалистические преобразования в быту и культуре гагаузского населения МССР. Кишинев, 1983.

Месержи, Д., 2004: Дельжилер, Бесарабии. Одесса, 2004.

Молла, А., 2005–2006: Жилище в календарной обрядности гагаузов. – В: Одесская болгаристика, вип. 3-4, Одеса, 2005–2006, с.80–82.

Новаков, С., 1966: Степной Родник (20 г. от колхоз Ленинский путь). Кишинев, 1966.

Новаков, С., Г. Гургуров, 1995: Страницы истории села Кортен (1830–1995). Кишинев, 1995.

Новаков, С., Н. Червенков, 1980: Прошлое и настоящее села Кирютня. Кишинев, 1980.

Пеливан, К., 2009: История села Бургуджии (Виноградовка, Арцизский район). Арциз, 2009.

Поглубко, К., И. Забунов, 1980: Обновленная Твардица. Кишинев, 1980.

Прігарін, А., 1994: Сільське житло та садиба болгар південної Бессарабії в ХІХ – на початку ХХ ст. В: Историчне краєзнавство одещини. 3б матеріалв. Вип.5, Одеса, 1994, с. 42–46.

Прігарін, А., 1997б: Ритуальне освоєння нового житла в традиційній культурі болгар Бессарабії (перша половина ХХ ст.). – В: Записи исторической факультет Одесского государственного университета, Вып. ІV, 1997б, с. 42–52.

Пригарин, А., 1996а: Разновидности строительной жертвы у болгар Южной Бессарабии. – В: Етнографічні дослідження населення України. Одеса, 1996а, с. 59–62.

Пригарин, А., 1996б: Строителна обредност на българите в Южна Бессарабия. – В: Българите в Северното Причерноморие. Т. V. Велико Търново, 1996б, с. 369–375.

Пригарин, А., 1997а: Етническата изразителност на българското жилище в Бессарабия през ХІХ – ХХ в. – В: Българите в Северното Причерноморие. Т. VI, Велико Търново, 1997а, с. 379–395.

Пригарин, А., 1999: Категория Время в строительной обрядности болгар Бессарабии. – В: Україна І Болгарія: Віхи історичної дружби. Одеса, 1999, с. 272–279.

Пригарин, А., 2005–2006: Народная архитектура Терновки: локальная болгарская традиция в историческом и этнокультурной перспективе. – В: Одесская болгаристика, вип. 3-4, Одеса, 2005–2006, с. 64–66.

Пригарин, А., Т. Агафонова, А. Ганчев, 2003: Очерки этнографии болгарского населения Евгеновки, Тарутинского района, Одесской области. Материальная культура.– В: Одесская болгаристика, вип. 1, Одеса, 2003, с. 15–22.

Пригарин, А., Т. Тхоржевская, Т. Агафонова, А. Ганчев, 2002: Кубей и кубейци. Бит и культура на българите и гагаузите в с. Червеноармейское, Болградски район, Одеска област. Одеса, 2002.

Стойнов, Г. 1990: Кирсово в прошлом и настоящем. Кишинев, 1990.